

UNIVERSITETI “HAXHI ZEKA” - PEJË

FAKULTETI I MENAXHIMIT NË TURIZËM, HOTELIERI DHE MJEDIS

PUNIM DIPLOME - BACHELOR

**ZHVILLIMI I TURIZMIT DHE RËNDËSIA E ZHVILLIMIT EKONOMIK TË
RUGOVËS**

Mentori:

Prof. Dr. Bedri Millaku

Kandidati:

Esat Nikqi

Pejë, QERSHOR 2024

FALËNDERIM

Dua t'i falënderoj të gjithë profesorët e fakultetit: Menaxhimi në Turizëm, Hotelieri dhe Mjedis, për gjithë përkushtimin dhe angazhimin e tyre ndaj studentëve. Padyshim që pa ndihmën e familjes nuk do kisha pasur suksese prandaj një meritë tejet të madhe e kanë ata. Së fundi dua ta falënderojë mentorin e temës së diplomës time, Prof. Dr. Bedri Millaku për mbështetjen dhe mentorimin e kësaj teme të diplomës.

UNIVERSITETI "HAXHI ZEKA" PEJË

FAKULTETI I MENAXHIMIT NË TURIZËM, HOTELIERI DHE MJEDIS

PUNIM DIPLOME

Lënda nga e cila është bërë punimi: **Hyrje në Turizëm**

Titulli i punimit: **ZHVILLIMI I TURIZMIT DHE RËNDËSIA E ZHVILLIMIT EKONOMIK TË
RUGOVËS**

Emri dhe mbiemri i studentit: **Esat (Kujtim) Nikqi**

Statusi i Studentit: **I rregullt**

Numri i amzës: **310972012**

Departamenti: **Menaxhimi në Turizëm dhe Hotelieri**

Shkalla e studimit: **Bachelor**

Mentori: **Prof. Dr. Bedri Millaku**

PËRMBAJTJA

ABSTRAKT	5
1.ZHVILLIMI I TURIZMIT	6
1.1.PËRKUFIZIMI I TURIZMIT	6
1.2.RETROSPEKTIVA E TURIZMIT	8
2.FAKTORËT E ZHVILLIMIT TË TURIZMIT	11
2.1.FUNKSIONET E TURIZMIT	11
1.2.DY GRUPET E ZHVILLIMIT	13
3.RËNDËSIA EKONOMIKE.....	14
3.1. INVESTIMET EKONOMIKE	14
3.2.PUNËSUESHMËRIA.....	20
4.RUGOVA – ZONË TURISTIKE	23
5.KONLUDIMET DHE REKOMANDIMET	32
REFERENCAT	34

ABSTRAKT

Turizmi është një fenomen social, kulturor dhe ekonomik që përfshinë lëvizjen e njerëzve në shtete ose vende jashtë mjedisit të tyre të zakonshëm për qëllime personale ose biznesore/profesionale. Këta njerëz quhen vizitorë (të cilët mund të jenë ose turistë ose ekskursionistë; rezidentë ose jorezidentë) dhe turizmi ka të bëjë me aktivitetet e tyre, disa prej të cilave përfshijnë shpenzimet e turizmit. Turizmi është veprimtari ekonomike e cila përfshin në vete një serë aktivitete të cilët përbëhen nga pjesëmarrësit dhe koha e qëndrimit të tyre në zonat apo vendet turistike. Shpesh herë në literaturën shkencore turistike botërore e hasim sistemin e konceptit turistik duke e pas parasysh funksionin e tij kompleks së pari funksionin socio-ekonomik dhe hapësinor. Turizmi konsiderohet si një nga industritë më të mëdha në botë. Ajo luan një rol të rëndësishëm në uljen e shkallës së varfërisë në mesin e komuniteteve rurale, veçanërisht ato në destinacionet e turizmit rural. Më e rëndësishmja, turizmi rural shihet si një mundësi për banorët vendas që jetojnë në destinacione turistike për të përfituar përfitime pozitive nga zhvillimi i turizmit dhe ruajtja e pyjeve dhe zonave të mbrojtura nga shteti.

Fjalët kyçe: turizëm, ekonomi, zhvillim, etj.

1.ZHVILLIMI I TURIZMIT

1.1.PËRKUFIZIMI I TURIZMIT

Do t'i referohemi definicionit të Organizatës Botërore të Turizmit të Kombeve të Bashkuara (UNWTO - United Nations World Tourism Organisation). Definicioni i UNWTO për turizmin thotë :

“Turizmi është një fenomen social, kulturor dhe ekonomik që përfshinë lëvizjen e njerëzve në shtete ose vende jashtë mjedisit të tyre të zakonshëm për qëllime personale ose biznesore/profesionale. Këta njerëz quhen vizitorë (të cilët mund të jenë ose turistë ose ekskursionistë; rezidentë ose jorezidentë) dhe turizmi ka të bëjë me aktivitetet e tyre, disa prej të cilave përfshijnë shpenzimet e turizmit”. (Idriz Kovaçi, 2022)

-Duke pas parasysh rëndësinë e turizmit, si veprimtari ekonomike dhe shoqërore, është me rëndësi për të dhënë përkufizimin e plotë rreth tij, i cili në vete përmban shumë aspekte të studimit . Për tu njohur se kur një person është turist, së pari duhet definuar se çka është turizmi. Në forma të reduktuara së pari janë shfaqur personat turistë para se të shfaqet turizmi bashkëkohor i kohërave të sotme, në mënyrë të organizuar. Në të vërtetë vetëm në një nivel të caktuar të zhvillimit të forcave prodhuese të shoqërisë, si rezultat i zhvillimit të ndarjes shoqërore të punës dhe njëherit rritjes së vëllimit të udhëtimeve turistike, shfaqet turizmi si veprimtari shoqërore ekonomike. Nocioni i turizmit është i lidhur me udhëtimet, por jo të të gjitha udhëtimeve, vetëm të atyre udhëtimeve, të cilat janë të motivuara nga dëshira për pushim, rekreacion. Në një udhëtim me qëllim të pushimit, rekreacionit dhe vizitave të bukuri natyrore dhe vlerave të trashëgimisë kulturore dhe historike. Do të jetë shumë e thjeshtë në rastet kur përcaktohet termi turist, gjithëherë duhet të kemi parasysh këto dy kushte: Pra udhëtimi i përkohshëm, jashtë vendit të banimit të përhershëm, me qëllim të kalimit të kohës së lirë me motive të pushimit dhe rekreacionit. Gjithëherë në përcaktimin e konceptit të turizmit duhet të kemi këto elemente të rëndësishme. Qëndrimi i turistëve në vende të ndryshme, me qëllim të motiveve të lartcekura, si bazë për këtë, vendet e tilla, të cilat vizitohen nga turistët e marrin emrin >Vende turistike<.. (Millaku, 2014)

Industria e turizmit është bërë një industri shtyllë strategjike në botë dhe një forcë e rëndësishme lëvizëse për të promovuar zhvillimin me cilësi të lartë të ekonomisë rajonale dhe strukturës industriale. Sipas një

raporti të publikuar nga Ministria e Kulturës dhe Turizmit, të ardhurat totale nga turizmi në 2018 ishin 5.97 trilion dhe kontributi gjithëpërfshirës i industrisë kombëtare të turizmit në PBB në 2018 ishte deri në 9.94 trilion janë duke përbërë 11.04% të PBB. Veçanërisht, qytetet janë destinacionet më të rëndësishme turistike dhe pikat mbështetëse të turizmit modern në Kinë. Për më tepër, turizmi urban mund të përshpejtojë zhvillimin e ekonomisë rajonale dhe rrjeteve të transportit. Mjedisi ekologjik me cilësi të lartë, shërbimet urbane dhe infrastruktura janë faktorë vendimtarë për zhvillimin e qetë të turizmit urban dhe tregues të rëndësishëm për vlerësimin e cilësisë së mjedisit turistik urban. (Hongmei Guan, 2022)

Turizmi është veprimtari ekonomike e cila përfshin në vete një serë aktivitetesh të cilët përbëhen nga pjesëmarrësit dhe koha e qëndrimit të tyre në zonat apo vendet turistike. Shpesh herë në literaturën shkencore turistike botërore e hasim sistemin e konceptit turistik duke e pas parasysh funksionin e tij kompleks së pari funksionin socio-ekonomik dhe hapësinor. Turizmi është kërkesë themelore e njeriut bashkëkohor i cili në bazë të rrethanave dinamike jetësore nga të cilat krijohen forma më komplekse të jetës të përqendruara në punë, qarkullime, pushime dhe rekreacion. Zhvillimi i turizmit nuk mund të paraqitet si i izoluar. Ai është i lidhur më të gjitha sferat dhe aspektet e jetës njerëzore. Ndërtimin kornizës së sistemit turistik e përbëjnë, faktorët natyror dhe shoqëror si pjesë të integrale të cilët përbejnë pjesën komplete dhe grupe të cilat ndikojnë në zgjedhjen e problemeve aktuale turistike. Sistemi turistik me komponente të tij paraqitet me ndihmën e faktorëve të përfshira në atraktivitetin turistik siç janë faktorët natyror dhe faktorët shoqëror. Në këtë përfshihet edhe sistemi i transportit të vizitorëve prej një vendi në vendin tjetër, prej pikave destinative turistike. Me sistemin e transportit ndërlidhën zonat e emetues turistike me ato receptive turistike. Në turizëm paraqiten atraksionet primare siç janë: Peizazhi, kushtet klimatike, kushtet hidrologjike, gjeomorfologjia e terrenit, vegjetacioni, bota shtazore, mjetet e transportit, objektet turistike në zonat atraktive, turistët të cilat janë pjesë e shtresave të ndryshme shoqërore dhe ekonomike, statusi i tyre social etj. (Millaku, Ekonomia e Turizmit, 2011)

Turizmi konsiderohet si një nga industritë më të mëdha në botë. Ajo luan një rol të rëndësishëm në uljen e shkallës së varfërisë në mesin e komuniteteve rurale, veçanërisht ato në destinacionet e turizmit rural. Më e rëndësishmja, turizmi rural shihet si një mundësi për banorët vendas që jetojnë në destinacione turistike për të përfutur përfitime pozitive nga zhvillimi i turizmit dhe ruajtja e pyjeve dhe zonave të mbrojtura nga shteti. Studimet e kaluara kanë sqaruar se standardi i jetesës dhe mundësitë e punësimit të komuniteteve rurale varen shumë nga industria e turizmit. Megjithatë, turizmi mund të sjellë ndikim negativ për banorët vendas nëse nuk menaxhohet në mënyrë të përgjegjshme. Prandaj, që ekonomia e lidhur me turizmin ta mbajë atë dhe banorët të jenë të kënaqur, banorët duhet të jenë të gatshëm të marrin

pjesë në proces. Duke marrë parasysh shpeshtësinë e ndërveprimit midis banorëve dhe turistëve, gatishmëria e tyre për të shërbyer si mikpritës të sjellshëm është kritike për suksesin e turizmit. (May-Chiun Lo1, 2014)

1.2.RETROSPEKTIVA E TURIZMIT

Organizata Botërore e Turizmit thekson se ekzistojnë katër burime kryesore të rreziqeve të sigurisë për turistët, mikpritësit e turneut dhe operatorët turistikë: faktorë të jashtëm që lidhen me personelin dhe mjedisin institucional, rreziqet që lidhen me faktorët e biznesit, rreziqet personale dhe fizike ose mjedisore. rreziqet (natyrore, klimatike dhe epidemike). Për ta përmbledhur, shumica e kërkimeve në këtë fushë janë fokusuar në shmangien e rreziqeve dhe garantimin e sigurisë, ndërsa pak vëmendje i është kushtuar standardeve që mjedisi turistik duhet të plotësojë në kushte reale. Përveç kësaj, shumica e studimeve mbi shëndetin mjedisor dhe mbi rreziqet dhe sigurinë në lidhje me turizmin kanë qenë studime gjithëpërfshirëse që kanë marrë në konsideratë sa më shumë që të jetë e mundur mjedisin natyror, trafikun, fatkeqësitë, krimin, kushtet ekonomike dhe politikat sociale. Megjithëse ky lloj hulumtimi është shumë i rëndësishëm, rëndësia e tij për situata specifike është e kufizuar.

Qytetet përfshijnë hapësirat ku jetojnë njerëzit dhe ku janë të përqendruara aktivitetet e ndryshme me të cilat merren njerëzit. Qytetet janë gjithashtu në qendër të shumë aktiviteteve turistike. Turistët po bëhen më të varur nga shërbimet dhe turizmi po bëhet më i rëndësishëm për qytetet – shumë objekte turistike ndodhen në qytete dhe turizmi në qytete po zhvillohet së bashku me aspekte të tjera të zhvillimit urban. Ndërsa të ardhurat e njerëzve dhe sasia e kohës së lirë rriten, idetë e tyre për turizmin po bëhen gjithashtu më të pjekura dhe ata duan që pushimet e tyre të përbëhen nga më shumë sesa thjesht të vizitosh ndonjë gjë. Krahas këtyre ndryshimeve, turistët po i kushtojnë më shumë vëmendje kushteve mjedisore të qyteteve, përfshirë klimën dhe cilësinë e hapësirave të gjelbra. (Ying Li, 2022)

Deri më tani, sektori i turizmit nuk ka marrë shumë vëmendje në literaturën e ekonomisë qarkore dhe kuadrin e zhvillimit. Megjithatë, ka një potencial të madh për industrinë e turizmit për të arritur një zhvillim të qëndrueshëm dhe përfitim më të madh kryesisht në ofrimin e shërbimeve në sektorë të ndryshëm (sektori i hotelerisë, sektori i ushqimit dhe pijeve, sektori i kohës së lirë) dhe fluksi i materialeve që lidhen me ndërtimin, energjia, ushqimi, uji etj. Përveç kësaj, turizmi ka potencial të kontribuojë në punësimin dhe rritjen ekonomike, si dhe në zhvillimin në zonat rurale, periferike ose më pak të zhvilluara. Poashtu kontribuon në zhvillimin lokal, duke luftuar rënien industriale ose rurale. Megjithatë, turizmi shkakton ndikime të rëndësishme mjedisore dhe mund të gjenerojë presion të madh mbi burimet lokale, duke shkaktuar eksternalitete negative, prodhimi i sasive të mëdha të mbetjeve

(mbeturinat e ngurta dhe ujërat e zeza), si dhe mbipopullimi në rrugë, zhurma dhe ndotja e ajrit, dhe rrjedhimisht, emetimet e CO₂. (Carmen Florido 1, 2019)

Fillimi i qarkullimeve turistike dhe rëndësia e tyre në konsumin dhe qarkullimin turistik në shumë vende më të vërtetë shtrojnë pyetjen se kur kane filluar qarkullimet turistike. Qarkullimet turistike përkatësisht janë të lidhura me kohën e lire, e cila është e domosdoshme për zhvillimin e turizmit. Pjesë e rëndësishme janë edhe mjetet e lira, të cilat janë të dedikuara për qëllime turistike. Një pjesë e popullatës i kishte në disponim qysh herët këto kushte, para se të paraqitet turizmi si veprimtari ekonomike e organizuar. Zhvillimi i fuqisë prodhuese, shikuar historikisht paraqet kushtet për udhëtimet turistike. Turizmi bashkëkohor dallohet nga ato në të kaluarën sepse pjesa e turistëve shikojnë mundësitë materiale dhe kohore duke u bazuar në punën e tyre të cilët kanë mundësitë për përvetësimin e rezultateve edhe nga puna e tjerëve. Periudhat e hershme kanë të bëjnë me shtresat e privileguara dhe të pasura, kjo quhet >>epoka e turizmit të klasave të privileguar<<epokën e turizmit bashkëkohor<. (Millaku, Ekonomia e Turizmit, 2011)

Turizmi mund të jetë një mjet për socializimin e turistëve në botën e të tjerët dhe nxisin mirëkuptimin dhe ndjeshmërinë për ata që luftojnë me pabarazitë sociale. Turizmi social ofron disa njohuri të dobishme për disa nga mënyrat e veçanta me të cilat turizmi mund të socializohet më mirë. Ka dy perspektiva të mundshme për turizmin social: qasjet "të lidhura me vizitorët" dhe nga ana e ofertës për turizmin social. Format e turizmit social të lidhura me vizitorët adresojnë thirrjen e "turizmit për të gjithë" duke ndihmuar ata që janë të pafavorizuar në çfarëdo mënyre për të përmbushur dëshirën e tyre për të pasur pushime. Ka një numër të madh programesh, aktiviteteve dhe organizatash që mbështesin forma të tilla të turizmit social, duke trajtuar shumë faktorë që pengojnë kënaqësinë e pushimeve të njerëzve: të ardhura të ulëta, papunësi, plakje, përgjegjësi për kujdesjeje, statusi i një prindi të vetëm, aftësi të kufizuara, etj. (Freya Higgins-Desbiolles, 2022)

Sektori i turizmit është në fakt një sektor që shfaqet kur aktivizohet ndjenja e kuriozitetit tek njerëzit, por edhe arsye të tjera mund të iniciojnë aktivitete turistike. Aktivitete të ndryshme sportive, lojëra olimpike, gara, turne, kampe etj. Aktivitete të tilla si aktivitete sportive që inkurajojnë njerëzit të udhëtojnë. Në veçanti, vendi ku zhvillohen Lojërat Olimpike do të përfitojë edhe ekonominë e vendit dhe do të ketë mundësinë të promovojë vendin e tij, me rritjen e numrit të turistëve atë vit. Mijëra njerëz që marrin pjesë në mbledhjet dhe kongreset që përcaktojnë fatin e vendeve në botë, sigurojnë hyrje valutore me shpenzimet që do të bëjnë në vendin ku shkojnë. Në këtë mënyrë e mban gjallë sektorin e turizmit në takime dhe kongrese që i japin vendit të ardhura të konsiderueshme. Kur mbahen kongrese kur turizmi nuk është aktiv, rrit përqindjen e zënies në hotele.

¹ <https://www.zoneturizmi.com/post/efektet-ekonomike-t%C3%AB-turizmit>

2.FAKTORËT E ZHVILLIMIT TË TURIZMIT

2.1.FUNKSIONET E TURIZMIT

Turistet marrin pjesë në qarkullimet turistike duke u bazuar në motivet e tyre duke marr pjesë në rekreacion, argëtim, pushim. Gjatë pjesëmarrjes në qarkullimet turistike ata konsumojnë për t'i plotësuar nevojat e tyre. Duke u bazuar në qarkullimet turistike dhe motivet të cilat ndërlidhën më to funksionet kryesore turistike mund të ndahen në:

1. Funksioni rekreative - shëndetësore,
2. Funksioni kulturore,
3. Funksioni argëtuese,
4. Funksioni politike,
5. Funksioni sociale,
6. Funksioni ekonomike.

1. FUNKSIONI REKREATIV SHËNDETËSOR Është prej formave të para e cili fillon të funksionoj në periudhat më të hershme të zhvillimit turistik. Rëndësia e tij kishte të bënte me mbajtjen e kondicionit psikofizik. i cili mund të mbahet me anën e ripërtëritjes së energjisë e cila është shpenzuar. Ripërtëritja e energjisë bëhet me ndihmën e pushimit, ushqimit dhe të gjumit. Në këtë funksion të turizmit mund të veçohen faktorët e shëndetësisë (Kurative). Sot në pjesë të ndryshme të botës nevojat për këtë formë të turizmit po marrin përmasa të mëdha. Mund të theksohen kërkesat për ajër të pastër dhe për vendet balenare në të cilat janë shëruar sëmundjet e ndryshme. Shkalla e lartë e urbanizmit, ndotja e madhe e hapësirave urbane.
2. FUNKSIONI KULTUROR Turizmi ka efektin e tij i cili me funksionet kulturore ka ndikim pozitiv në njeriun i cili është pjesë e ofertës turistike. Në këtë shprehin ndikim niveli i arsimit dhe ai kulturor. Kjo formë e turizmit me e pranishme ishte në shekullin XVIII dhe XIX. Me pjesëmarrjen në qarkullimet turistike njeriu merr pjesë në rekreacion, pushim, çlodhje dhe qetësi dhe rehati shpirtërore. Duke marrë pjesë në këto qarkullime, ai ngritët në aspektin kulturor. Kjo

varet nga një serë faktorësh. Me i rëndësishëm është personaliteti i turistit dhe niveli i kërkesave kulturore të konsumatorëve turistik. Qarkullimet turistike sot kanë përmasa të mëdha.

3. . FUNKSIONI ARGËTUES Pjesa e shfrytëzimit të kohës së lire në dobi të turizmit ka të bëjë edhe me nevojën për argëtim. Qysh në kohërat me të hershme funksionet argëtuese të turizmit janë të përqendruara në nevojën për argëtim. Vetë turizmi në ofertën e tij ka të bëjë me motivet e shumta argëtuese në vende dhe rajone të ndryshme turistike. Motivët argëtues kanë qenë të pranishme në të gjitha fazat e zhvillimit turistik, si elemente psiko-sociale dhe si faktor të ofertës turistike. Me rëndësi për turizmin është se ato janë të lidhura me kohën e lirë.
4. FUNKSIONI POLITIK Politika dhe zhvillimi i rrethanave ndërkombëtare janë të ndërlidhura me zhvillimin e aktiviteteve turistike në vende dhe regjione të ndryshme të planetit tonë. Rrethanat politike shprehin ndikim në zhvillimin apo edhe në mos zhvillimin e veprimtarive dhe aktiviteteve turistike në mes të vendeve, popujve dhe zonave atraktive turistike. Proceset e zhvillimit të turizmit i monitorojnë Kombet e Bashkuara të cilat përfshijnë secilën pjesë dhe rajon turistik në Botë. Zhvillimet dhe proceset politike në botë kanë rolin dhe funksionin në zhvillimin e turizmit dhe aktiviteteve turistike. Zhvillimi i politikave të mirëfillta të cilat i japin rëndësi lirisë së lëvizjes janë kushte themelore për qarkullimet turistike.
5. FUNKSIONI SOCIAL Turizmi dhe zhvillimi i funksioneve të tij në aspektin social janë jo aq të njohura në vende të ndryshme të botës. Zhvillimi i turizmit është i lidhur me funksionet sociale të popullsisë së atyre zonave. Funksioni i tij zvogëlon diferencat sociale në mes popujve dhe racave njerëzore. Në qoftë se një vend apo zonë ka të zhvilluar turizmin, është e lidhur me funksionet në mënyrën e jetës së popullsisë. Ku sipas F. Frey, p.sh. thotë se me zhvillimin turistik të një lokaliteti zbutet shkalla, e diferencave sociale të popullsisë dhe thekson se "pjesa dërmuese e popullsisë së një lokaliteti të zhvilluar turistik përbëhet nga klasat e mesme shoqërore, ndërsa ajo e një qyteti industrial përbëhet nga popullsia punëtore, përkatësisht klasa punëtore me standard më të ulët jetësor në lokalitet".
6. FUNKSIONET EKONOMIKE TË TURIZMIT Pjesëmarrja në qarkullimet turistike e faktorit njeri ka peshën e vet në qarkullimet të cilat u bëhen vendeve dhe zonave të ndryshme turistike. Faktorit njeri në qarkullimet turistike ka të bëjë me konsumin turistik i cili është i lidhur me anën ekonomike të veprimtarisë turistike. Vet rëndësia e turizmit ka vlerën e vet e cila shprehet përmes konsumit turistik. Funksioni i turizmit reflektohet në ofertën dhe kërkesën turistike. Turizmi në ekonomi reflekton , duke shpreh ndikim në shumë aktivitete të zonave dhe vendeve turistike. Me aktivitetin e tij hyn në sektorin terciar të veprimtarive ekonomike. Efektet e tij janë të rëndësishme për zhvillimin ekonomik. Përfshirja e aktiviteteve turistike në sferat e jetës njerëzore, ka ndryshuar mjaft edhe mënyrën e jetesës. Turizmi si aktivitet ekonomik shpreh

ndikimin e tij duke punësuar numër të madh të njerëzve. Në anën tjetër si veprimtari e rëndësishme ekonomike të vendeve apo zonave turistike ndihmon në ngritjen e brutoproduktit të ardhurave të përgjithshme.

1.2.DY GRUPET E ZHVILLIMIT

Në bazë të ndikimit të tyre në turizëm faktorët e turizmit ndahen në dy grupe me të rëndësishme:

1. Në grupin e parë bëjnë pjesë faktorët të cilët kanë të bëjnë me krijimin e kërkesës turistike, në të cilën përfshihet pjesa e kërkesës në mënyrë komplekse. Rrethanat shoqërore në hapësira të ndryshme, rrethanat ekonomike dhe shoqërore në hapësirat e zhvilluara të botës, shkallen e urbanizmit në ato vende, duke mos përjashtuar edhe disa nga elementet siç janë koha e lirë dhe mjetet e lira të gjitha në dobi të lëvizjeve dhe të qarkullimeve turistike.
2. Në grupin tjetër përfshihen faktorët të cilët ndikojnë në krijimin e ofertës turistike, duke përfshirë elementet komplekse si pjesë e kësaj të fundit. Në këtë grup përfshihen vlerat dhe atraksionet natyrore, motivet kulturore dhe vlerat e trashëgimisë kulturore, objektet përcjellëse si pjesë e ofertës turistike të cilat përbëjnë ofertën sekondare duke përfshirë faktorët e ndërtimit të kapaciteteve turistike, mënyrat e organizimit turistike duke e përfshirë edhe komunikacionin në pjesëmarrjen e tij, faktorët subjektiv dhe irracional, të cilët ushtrojnë ndikim në konsumin turistik, në veçanti në vetitë psiko-sociale të faktorit njeri, në veçanti në grupet njerëzore të cilët janë faktorët bazë të cilët shtojnë qarkullimet turistike. (Millaku, Ekonomia e Turizmit, 2011)

3.RËNDËSIA EKONOMIKE

3.1. INVESTIMET EKONOMIKE

-Me fjalën investime në turizem nënkuptojmë mjete në para që angazhohen në objekte të reja ekonomike, në rekonstruim të objekteve ekzistuese, në modernizim, në adaptim, në zëvendësim të mjeteve themelore që gjinden në funksionim turizmit. Investimet në sektorin e turizmit janë ato që do të bëjnë ndryshimin në këtë degë të rëndësishme të ekonomisë. Klasifikimi i investimeve mund të bëhet sipas asaj se kujt i shërbejnë, në këtë aspekt, ato ndahen në: a). Investime ekonomike (investime kapitale), dhe b). në jo ekonomike (për standardin shoqëror). Investimet në ekonomi përfshijnë deponimet në mjete, të cilat u shërbejnë veprimtarive ekonomike të ndërmarrjeve, siç janë ndërtesat afariste, pajisjet teknike (makina), stabilimente, mjete të transportit, etj. Kurse investime jo ekonomike të ndërmarrjeve përfshijnë ato objekte, të cilët kryesisht hyjnë në mjete të konsumit të përbashkët, siç janë objektet e kulturës, sportit, të shëndetësisë, kujdesit social, ndërtesa për banim, etj. (Gogiqi, 2015)

Turistë janë njerëzit të cilët janë konsumatorë dhe përdoruesit e shërbimeve turistike. Ata janë njerëzit që kanë nevojë për udhëtime, kohë të lirë dhe para që t'i paguajnë shërbimet turistike të cilët kanë dëshirë t'i shfrytëzojnë. Sjellja e turistëve në kohën e udhëtimeve turistike është shumë më ndryshe nga mënyra e përditshme e jetesës. Ata përkohësisht ç'kyçen nga procesi i punës dhe bëhen konsumatorë të shërbimeve dhe prodhimeve të ndryshme, kurse të ardhurat të cilat më pas i harxhojnë është i realizuar në vend tjetër dhe në kohë tjetër. Në anën tjetër është ekonomia e turizmit e cila duhet t'i krijojë të gjitha kushtet të cilat u janë të nevojshme turistëve dhe t'i kënaqin nevojat e tyre. Ekonomia turistike i përfshin dhe i bashkon të gjitha aktivitetet ekonomike dhe të tjera si dhe individët, të cilët në çfarëdo mënyre dhe në çfarëdo kohe të kyçen në procesin e dhënies së kushteve turistike. Të gjitha ato subjekte e përbëjnë ekonominë e turizmit e cila duhet të mundësojë kënaqësinë e nevojave të turistëve dhe udhëtarëve në kohën e

qëndrimit të tyre jashtë nga vendet e tyre të përhershme të jetesës. Nga këto marrëdhënie ndërmjet turistëve dhe ekonomisë së turizmit vjen deri te konsumi turistik, i cili në të vërtetë është ai element ekonomik në të cilin bazohen për definimin e turizmit si aktivitet ekonomik. Pas asaj vjen deri te ndikimet dhe efektet ekonomike për ekonominë, komunitetin shoqëror, punëtorët dhe për të gjitha organizatat dhe individët të kyçur në procesin e kryerjes së shërbimeve turistike. (VLLAHOVA, 2013)

Turizmi është ndër industritë më dinamike dhe më të fuqishme për sa i përket ndikimit ekonomik. Efektet ekonomike të turizmit e kanë forcuar këtë sektor dita-ditës. Investimet e bëra dhe alokimet nga buxheti theksojnë rëndësinë e turizmit në aktivitetet ekonomike. Rritja në sektorin e turizmit ka efekte pozitive dhe negative.

Nëse të ardhurat valutore të vendit nga turizmi janë më shumë se ato valutore, do të ketë një kontribut pozitiv në buxhetin e vendit. Kjo tregon se sektori i turizmit është një gjenerues i rëndësishëm i të ardhurave. Marrëdhënia e sektorit të turizmit me shumë sektorë të mëdhenj dhe të vegjël, si dhe të ardhurat e marra nga turizmi hapin rrugën e shpenzimeve për prodhimin e mallrave dhe shërbimeve në këtë sektor. Nga pikëpamja ekonomike, sa më shumë para të ndryshojë duart, ose me fjalë të tjera, sa më e lartë të jetë norma e qarkullimit të parasë, aq më i madh është efekti. Në këtë kuptim, të ardhurat e përfituara nga turizmi fillimisht mbajnë gjallë sektorin e turizmit dhe më pas sjellin të ardhura në mënyrë indirekte duke aktivizuar sektorë të tjerë.

Zhvillimi i turizmit në zonat rurale bëhet një burim i rëndësishëm punësimi. Mundëson hapjen e objekteve të reja dhe fillimin e investimeve. Duke qenë se turizmi ka veçori sezonale, rritja e punësimit në sektorin e turizmit sigurohet edhe në sezon. Në këtë kuptim, shkalla e qarkullimit të fuqisë punëtore në sektorin e turizmit është e lartë. Rritja e inflacionit nënkupton uljen e peshës së të ardhurave kombëtare për frymë. Inflacioni shkakton ulje të prodhimit, rritje të peshës së eksporteve dhe ulje të importeve. Kjo situatë sjell ndërprerjen e investimeve dhe aktiviteteve ekonomike që duhen bërë. Këtu negativitetet që lindin nga deflacioni ndikojnë edhe në sektorin e turizmit. Karakteristika e tij sezonale tregon gjithashtu se turizmi ndikohet negativisht nga luhatjet afatshkurtra. Në vendet në zhvillim, turizmi është i lehtë për t'u gjetur dhe shpesh përbëhet nga burime natyrore dhe kulturore, duke e bërë atë tërheqës. Kushtet e jetesës

përkeqësohen, ushqimi, qiraja, transporti dhe puna bëhen më të shtrenjta. Rritje ndodhin në sektorin e shërbimeve si kanalizimet shtesë, shërbimet policore.²

Efektet ekonomike të turizmit

o promotor në zhvillim ekonomik

o promovues në imazhin e Republikës së Kosovës

o gjenerator i vendeve të reja të punës

o rritjen e nivelit në mes të kërkesës dhe ofertës

o mobilizon kapacitetet prodhuese industriale dhe bujqësore

o mobilizon kapacitetet ndërtimore dhe transportin

o kontribues i mirëqenjes së përgjithshme sociale

Gradualisht, rëndësia ekonomike e turizmit po zë vend primar zhvillimi nga shumë vende.

Industria e turizmit po shndërrohet në një potencial të rëndësishëm për të përhapur e promovuar përfitimet ekonomike. Shumë vende dhe destinacione kanë pasur sukses, duke rritur me shpejtësi numrin e vizitorëve. Ndikimet pozitive të zhvillimit të turizmit janë të dukshme në gjenerimet e konsiderueshme të vendeve të punës apo rritjen e të ardhurave nga këmbimi valutor.

(Karabaxhaku, 2018)

Kjo industri sot po përballlet me disa sfida:

➤ Së pari: me përballimin e konkurrencës dhe rritjen e cilësisë në nivel rajonal dhe lokal në mënyrë që të sigurohet zhvillimi i qëndrueshëm dhe i ekuilibruar i turizmit në nivel kombëtar, të përmirësohet performanca e industrisë dhe të bëhen më shumë vende turistike konkurruese në nivel rajonal, kombëtar dhe ndërkombëtar.

➤ Së dyti: në pajtimin e zhvillimit të turizmit lokal me ruajtjen dhe rinovimin e burimeve të turizmit.

➤ Së treti: në bashkëpunimi i sektorit publik-privat, i cili shpesh mbulon vetëm marketingun dhe promovimin.

➤ Së katërti: strategjitë e zhvillimit duhet të synojnë plotësimin e nevojave të një tregu të synuar dhe krijimin e përparësive konkurruese qoftë përmes diferencimit duke kënaqur më mirë nevojat e tregut të synuar, ose qoftë përmes kostos më të ulët duke e shërbyer këtë pjesë të tregut, apo përmes të dyjave.

² <https://www.zoneturizmi.com/post/efektet-ekonomike-t%C3%AB-turizmit>

- Së pesti: në rritja e koherencës së politikave promovuese të turizmi, e cila do të ndikojë jo vetëm në rritjen industrisë të turizmit dhe në dëshirën e njerëzve për të udhëtuar, por edhe në qëndrueshmërinë e një destinacioni.
- Së gjashti: në batimin e një qasje holistike dhe zbatimin e politikave të bashkërenduara në lidhje me: liberalizimin e vizave, zgjerimin e sistemit të aplikimit për viza On-line, lehtësimin e udhëtimeve kombëtare dhe ndërkombëtare, njohjen me profilet e turistëve, etj., të cilat janë shembuj suksesi në rritjen e performancës së turizmit. (NAZAJ, 2019)

Kosova nuk mund të ketë të ardhme të qëndrueshme pa një zhvillim ekonomik të qëndrueshëm. Krijimi i kushteve për një zhvillim të tillë, mbi të gjitha ve në provë Shtyllën e Katërt të UNMIK-ut të drejtuar nga Bashkimi Europian¹. UNMIK-ut i takon të themelojë një ekonomi tregu funksionale të bazuar në ligj dhe tërheqëse për investuesit. Rindërtimi i periudhës së pasluftës, pas fushatës së Ushtrisë Jugosllave dhe bombardimeve të NATO-s, është vetëm një hap në këtë drejtim. Pjesa dërrmuese e industrisë kosovare, e rrënuar nga keqadministrimi dhe e uritur për investime, ishte në gjendje të degraduar dhe gjithësesi nuk do të kishte pasur mundësi shpëtimi. Projektet afatgjata të zhvillimit janë veçanërisht të kërcënuara nga tradita dhjetëvjeçare e ndarjes mes ekonomisë formale e të dobësuar, të mbizotëruar nga serbët, dhe aktivitetit ekonomik joformal në kuadër të „sistemit paralel“ që shqiptarët krijuan në vitet '90. Me rënien e ekonomisë zyrtare tregu joformal ishte hapësira e vetme ekonomike – me përjashtim të bujqësisë - për shumicën e shqiptarëve. Kjo, së bashku me remitancat e të afërmeve që punonin në emigrim, ishin rrugët e vetme të mbijetesës. Ky ishte një mjedis që thuhet nuk ofronte asnjë mundësi për zhvillim ekonomik. Me mbërritjen e KFOR-it në 12 qershor 1999, doli në pah talenti sipërmarrës i vendasve. Shkalla e lartë e aktiviteteve ekonomike që u arrit brenda pak ditëve, dhe llojshmëria e shumtë e produkteve ushqimore që mund të gjendeshin në shitore, i befasuan ndërkombëtarët që vinin në Kosovë, sidomos ata që kishin menduar se do të gjenin një rrënim të ngjashëm me atë të Bosnjës pas Dejtonit. Ende vihet re kontrasti mes mbeturinave thuhet në zhdukje të ekonomisë socialiste jugosllave dhe ekonomisë tepër të gjallë joformale, e cila e nxituri nga remitancat e emigrantëve është në lulëzim prej përfundimit të sundimit të Beogradit. Ky lulëzim është pasojë e pandërgjegjeshme e politikave të detyruara nga serbët, të cilët morën nën kontroll të gjitha bizneset shtetërore dhe shoqërore si dhe sistemin e arsimit në vitin 1990/1, duke flakur në rrugë të gjithë drejtuesit shqiptarë, me përjashtim të disa shqiptarëve, dhe këta punëtorë krahu. Po kështu, sistemi u ndryshua për t'i penguar shqiptarët në transaksionet e ligjshme komerciale dhe

pronësore, sidomos për t'u blerë serbëve pasuri të palujtshme, ndonëse transaksione të tilla ka pasur, por ose nuk janë regjistruar ose vetëm zyrtarisht janë bërë në emër të serbëve. Këto kufizime i detyruan njerëzit të gjenin mënyra të tjera për sigurimin e të ardhurave, duke nxitur lulëzimin e një ekonomie tregu paralele me atë formale të drejtuar nga serbët. Natyrisht, zhvillimi i vërtetë ekonomik është i pamundur pa sigurinë fizike dhe sundimin e ligjit, asnjëra prej të cilave nuk është ende e plotë në Kosovë. Po aq i rëndësishëm është krijimi i një sektori të shëndetshëm financiar i aftë të ofrojë shërbime, sidomos dhënie kredish, sa edhe zhvillimi i nevojave të biznesit.

Përparësi e UNMIK-ut ka qenë kalimi i aktiviteteve të biznesit në sektorin e ligjshëm. Regjistrimi i bizneseve filloi në fillim të 2000, bazuar në regjistrimin në nivelin komunal. Detyrimet e ndërmarrjeve të vogla mbeteshin në atë nivel administrativ, ndërsa detyrimet e ndërmarrjeve të mesme dhe të mëdha i kalonin administratës qendrore në Prishtinë¹⁵. Siç e tregon edhe tabela e mëposhtme, regjistrimi i bizneseve ka qenë mjaft i suksesshëm. Këto të dhëna gjithashtu tregojnë edhe epërsinë e biznesit të vogël. Kështu, nga 14,669 biznese të regjistruar në dhjetor 2000, 13,256 kanë pasur një pronar të vetëm, ndërsa 550 kanë qenë partneritete nga të cilat 80 të regjistruara si shoqëri me kapital të përbashkët dhe 300 si shoqëri me përgjegjësi të kufizuar. Këto shifra janë përballë 387 kompanive shtetërore dhe shoqërore. Përveç kësaj, në dhjetor 2000 ka pasur edhe 14,912 të ashtuquajtur të vetëpunësuar, kryesisht në tregëtinë me shumicë dhe pakicë, të cilët kanë punësuar nga një ose dy persona. Ekonomia e Kosovës në disa aspekte është në gjendje më të mirë se ekonomitë e vendeve fqinje. Ajo ka një njësi monetare të qëndrueshme. Lufta e saj ishte më e shkurtër, më pak e përgjakëshme dhe më pak shkatërruese se ajo në Bosnjë. Shumë refugjatë (natyrisht jo serbë) u kthyen menjëherë pas luftës. Rindërtimi i pasluftës pati ritme më të shpejta se në Bosnjë. Në ndryshim nga Maqedonia dhe Serbia, industritë më problematike ,ato shtetërore, janë kryesisht të mbyllura, dhe nuk ka gjasa të rihapen, duke ia hequr një barrë qeverisë së ardhshme. Megjithatë, vartësia e plotë e provincës nga importet dhe infrastruktura e pazhvilluar dhe e dëmtuar (energji, telekomunikacioni, rrugët, uji) përbëjnë një sfidë të vazhdueshme. Papunësia është një problem serioz, dhe mbart rrezikun që një pjesë e të rinjve mund t'i kthehen përsëri politikës nacionaliste apo dhunës ballë mungesës së mirëqënies dhe një të ardhmeje të paqëndrueshme. Ekonomia e Kosovës varet kryesisht nga remitancat e emigracionit, kryesisht nga Evropa, si dhe nga ndihmat ndërkombëtare dhe konsumi i ndërkombëtarëve. Shumica e aktiviteteve bazohen në shpenzimet e konsumatorëve dhe në ndërtim. Ndërkohë që bizneset e vogla, bazuar në paratë e diasporës dhe frymën e jashtëzakonshme sipërmarrëse, kanë lulëzuar në bumin fillestar të pasluftës, e ardhmja e tyre vështirësohet nga probleme si pamundësia e marrjes së kredive me interesa të arsyeshme. Një problem madhor është kalimi pjesës më të madhe të ekonomisë joformale në sektorin e ligjshëm. UNMIK-u ka arritur njëfarë suksesi në regjistrimin e bizneseve dhe në hartimin e një sistemi tatimor që nxit biznesin. Megjithatë, ekziston nevoja për veprime më të ashpra ndaj korrupsionit dhe krimit të organizuar, shoqëruar me procedura efektive

revizioni të mbështetura nga një polici financiare dhe dënime të ashpra ndaj shkelësve të ligjit. Suksesi i përpjekjeve për të rindërtuar dhe ristrukturuar ekonominë kosovare, do të jetë vazhdimisht i kufizuar nga refuzimi i ndërkombëtarëve për të cekur zgjidhjen e statusit përfundimtar të Kosovës. Pavarësisht nga energjia e sektorit privat përfaqësuar nga ndërmarrjet e vogla, zhvillimi afatgjatë kërkon investime madhore që nuk mund të realizohen për sa kohë mbetet e pazgjidhur çështja e juridiksionit. Siç përmendet edhe në këtë raport, privatizimi i ndërmarrjeve ish-shoqërore pengohet nga shqetësimi i UNMIK-ut për të mos marrë vendime që mund të shiheshin si paragjykim i statusit përfundimtar të Kosovës. Kjo përbën një arsye tjetër për zgjidhjen sa më të shpejtë të statusit të Kosovës.

3

³ [123-kosovo-a-strategy-for-economic-development-albanian.pdf \(crisisgroup.org\)](https://www.crisisgroup.org/publications/123-kosovo-a-strategy-for-economic-development-albanian.pdf)

3.2.PUNËSUESHMËRIA

Turizmi ka rendësi për ekonomin dhe zhvillimin e vendit sepse ndikon ne punësim. Ne disa vende ekonomia e tyre është e varur kryesisht nga kjo veprimtari. Ne vendet e ndryshme pjesë e madhe e vendeve te punës janë te lidhura me veprimtarit turistike. Vendet e punës ne turizëm përfshihen ne agjencitë turistike dhe pjesët përbërëse te tyre si pjesë te ofertës si dhe ne lëmit e tjera siç janë objektet akumuluese dhe shërbimet ne veprimtari te ndryshme. Një numër i madhe i turistëve janë te punësuar ne kompanitë ajrore te cilët sot përbejnë numër bukur te madh e po ashtu edhe turizmi është i lidhur me këtë veprimtari. Pjesë e madhe e te punësuarve përfshihen ne vendin e destinimit te cilët përfshihen ne një serë veprimtarish si ne objektet hoteliere, ne shërbimet ne këto objekte, ne menaxhimin e tyre, ne mirëmbajtjen e tyre dhe shume veprimtari tjera duke përfshi edhe stafin ne mirëmbajtjen e qendrave për kohe te lire dhe parqet te cilat vizitohen nga vizitoret. Punësimi ne turizëm dhe vendet e punës me shume është i karakterit sezonal nga i cili nënkuptohet orari jo i plot. Vendet e punës ne turizëm me shume i tërheqin vizitoret te cilët janë te interesuar qe te punojnë ne këtë veprimtari, sidomos ata te cilët e pëlqejnë me shumë punën sezonale. Ne këtë grup bëjnë pjesë:studentet dhe te interesuarit e tjerë. Turizmi si veprimtari ekonomike ndikon ne bilancet vendore e cila si veprimtari e ekonomisë ndikon ne punësim i cili është edhe baze për sigurimin e perspektives dhe e mirëqenies sociale te popullsisë ne secilin vend. Ne turizëm çdo here duhet te orientohe mi qe te hapen me shume vende pune e po ashtu edhe orari te jete sa me i gjate. Vendet e punës ne turizëm janë te ndërlidhura me një serë veprimtarish ne te cilat paraqitet baze e rëndësishme për zhvillimin ekonomik. Sipas vlerësimeve te këshillit botëror për udhëtime dhe turizëm duke e theksuar vlerësimin e punësimit botëror ne turizëm përfshihen rrethe 225 milion njerëz nga te cilët mund te realizohen rrethe 10% te bruto produktit botëror. Turizmi dhe zhvillimi i tij sot, sipas trendëve radhitet si industria me e madhe ne bote i cili gjithnjë është ne rritje. Sipas parashikimeve te turizmit global ne qofte se ka rritje te parashikuar shkalla e punësimit ne mbare boten do te jete shume me e larte e cila do te arrij 350 milion njerëz e cila do te përfshij 11.5% te bruto produktit te përgjithshëm ne shkallë botërore. Punësimi ne turizëm është i rëndësishëm përveç nivelit global po ashtu edhe ne vendet dhe rajonet e ndryshme. (Millaku, Ekonomia e Turizmit, 2011)

Evoluimi i punësimit në sektorin e turizmit duhet të studiohet duke konsideruar atë si punësim direkt, indirekt dhe të induktuar. Punësimin direkt, që konsiderojmë me punësimin e mirëfillt turistik: strehimakomodim, operatorët e ndryshëm të udhëtimeve, agjensitë e udhëtimeve etj. Punësimi indirekt, që konsiderojmë me aktivitete të pjesshme turistike: transporte, restaurante, bare, qendra të kalimit të kohës së lirë dhe qendra sportive etj. Punësimi i induktuar, që korespondon me aktivitete jo turistike nga natyra, por me prodhime të të mirave dhe shërbimeve që konsumohen nga turistët: punësimi në bujqësi, artizanat, industri, transport etj. Punësimi në turizëm është pak sa i veçantë krahasuar me punësimet në sektorët e tjerë, sepse krahas punës permanente kërkohet dhe punë sezonale, punë me kohë të pjesshme dhe punë në shumë aktivitete. (Shaqiri, 2014)

Si krijohen atëherë të ardhurat nga turizmi? Teoria marksiste e vlerës shpjegon procesin e krijimit të të ardhurave në tre hapa. Hapi i parë konsiston në një mori aktorësh që investojnë një shumë fillestare parash (M) për të përvetësuar të gjithë elementët e nevojshëm për të prodhuar një mall, në këtë rast, një mall turistik. Elementët kryesorë si makineritë, veglat, lëndët e para nevojiten gjithmonë për të prodhuar një mall. Në rastin e turizmit, lënda e parë është vetë toka: – një peizazh që duhet të transformohet për t'iu përshtatur një vështrimi turistik, ose një tokë e pazhvilluar ku duhet të transformohen komoditetet turistike. (Yrigoya, 2019)

Ekonomia e ndarjes dhe konsumi i përbashkët janë fenomene që janë shfaqur në epokën e internetit. Në ndarjen e praktikave të konsumit, ekzistojnë dy të përbashkëta:

- përdorimi i modeleve të pronarit pa akses të përkohshëm në mallrat dhe shërbimet e konsumit dhe besimi në internet.

Ekonomia e ndarjes si parakusht për zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit kontribuon ndjeshëm në rritjen ekonomike dhe mirëqenien sociale dhe zgjidh problemet ekologjike. (Dalia Perkumiene, 2021)

Shikuar nga aspekti multidisiplinar i turizmit, rëndësia e tij është e shumëfishtë duke u bazuar në efektet dhe ndikimin e tij në ekonomi. Turizmi, duke u bazuar në efektin e tij, paraqet veprimtari të rëndësishme për ekonominë e atyre vendeve, të cilat i kanë kushtuar rëndësi zhvillimit të kësaj dege ekonomike, mjaft të rëndësishme. Në bazë të teorive ekonomike, turisti është konsumatori, ndërsa turizmi, si veprimtari, ka të bëjë me vetë konsumin e si qëllim i të cilit është plotësimi i nevojave të njerëzve, të cilat në këtë rast, sipas ligjeve të ekonomisë, quhen nevoja turistike. Kjo na jep të kuptojmë se sa është turizmi i ndërlidhur me ekonominë. Në këto raste prapë se prapë nuk duhet shikuar turizmin si koncept të ngushtë, me qenë se roli i tij është edhe më i gjerë, sepse turizmi paraqet dukuri komplekse, në të cilën janë ndërlidhur numër i konsiderueshëm i veprimtarive dhe degëve, të cilat si pikësynim kanë efektin ekonomik. Për zhvillimin e aktivitetit turistik, njeriu si bazë në radhë të parë duhet ta ketë kohën e lirë, në mënyrë që duhet të jetë i ç'kyçur nga puna dhe të aktivizohet në pjesën e rekreacionit, në mënyrë që të shijojë atraksionet e

ndryshme, duke udhëtarë në vende të ndryshme, në të cilat konsumon prodhimet dhe shërbimet, të cilat i ofrohen në ato vende. (Millaku, Hyrje në Turizëm, 2014)

Ekonomia turistike i referohet marrëdhënieve ekonomike midis turistëve, njerëzve të kohës së lirë dhe udhëtarëve, sipërmarrjeve turistike ose ndërmarrjeve jo-turistike dhe të gjitha ndërmarrjeve të lidhura me aktivitetet dhe përvojat e tyre turistike. Këto ndërmarrje u ofrojnë turistëve, njerëzve të kohës së lirë dhe udhëtarëve mallra ose shërbime të nevojshme si veshje, ushqim, strehim, transport, udhëtim, blerje dhe argëtim. Ndjekja e përfitimeve ekonomike është politika bazë dhe thelbi i të gjitha aktiviteteve ekonomike. Mjedisi ekologjik është një themel i rëndësishëm për zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit dhe garancia më themelore për produktet turistike. Tërheqja kryesore e industrisë së turizmit është integrimi harmonik i peizazheve të bukura natyrore, peizazhit unik, zakoneve të pasura dhe kulturës historike tradicionale e kështu me radhë. Nëse më shumë turistë pajisen me produkte dhe shërbime turistike me cilësi të lartë në kohën e duhur me më pak punë dhe konsum, përfitimet ekonomike të turizmit do të jenë të mira [8]. Mbi premisën e zhvillimit dhe shfrytëzimit racional të burimeve turistike dhe mbrojtjes së mjedisit, përfitimi ekonomik i turizmit është raporti sasior i proporcionit midis profesionit, inputit, konsumit të faktorëve të prodhimit dhe prodhimit të arritjeve efektive në procesin e aktiviteteve ekonomike turistike. Duke qenë se mallrat turistike nuk i nënshtrohen barrierave tarifore, turizmi gjithashtu mund të nxisë importin dhe eksportin e mallrave, të rrisë të ardhurat nga valuta dhe të ketë një ndikim pozitiv në bilancin e pagesave. Ekziston një raport i caktuar raporti midis numrit të turistëve dhe sasisë së punës së zënë dhe të konsumuar në aktivitetet turistike. (Chen*, 2020)

4.RUGOVA – ZONË TURISTIKE

Rugova është trevë malore në Veri-Perëndim të qytetit të [Pejës](#), në [Kosovë](#). Është regjioni i tretë i [Bjeshkëve të Nemuna](#), të njohura ndryshe si Alpet Shqiptare. Në vitin 2013 u shpall Park Kombëtar nga Kuvendi i Republikës së Kosovës.

Rugova është rrethinë etnografike^[1], me rëndësi të madhe për degët e gjuhësisë si leksikologjia, etimologjia dhe onomastika . Rugova është regjion i përshtatshëm për alpinizëm, bjeshkatari, skitari, ngjitje në shkëmbinj, lëshim me parashuta, piknikë me familje etj. Rugova radhitet si qendra e katërt kryesore për sporte dimërore nga [Federata Ndërkombëtare e Siktarisë \(FIS\)](#) me qendrën në Lucernë. Për më tepër, në prill të vitit 2013, Peja fitoi çmimin “Tourism for Tomorrow” me projektin “majat e Ballkanit”.^[2]

Rugova është e pasur me forma të shumta si shpellat, ujëvarat, liqenet glaciale, majat e larta, tunelet etj. maja më e lartë është [Hajla](#) (2403 m) por rëndësi dhe interes paraqet edhe Qafa e Qyqes nga e cila mund të soditet i tërë qyteti i Pejës. Nga [Guri i Kuq](#) (1522 m) shihen si në pëllëmbë të dorës: [Gjeravica](#), trekufiri [Borice](#), maja e Mariashit, [maja e Hekurave](#), Shkëlzeni dhe [Liqeni i Plavës](#). Volujaku është po ashtu një maje e lartë (2014 m).

Në kilometrin e katërt gjendet [via ferrata](#) apo “Rruga e Hekurt” e vetmja në [Ballkan](#). Rugova ofron kushte për jetesë megjithëse numri i banorëve ka rënë vitet e fundit. Emërtimi “Rugovë” ka për bazë fjalën “rrugë” pasi nëpër të kanë kaluar rrugë të rëndësishme. Nëpër Rugovë ka kaluar e vetmja rrugë që lidhte [Shqipërinë](#) me [Malin e Zi](#)). Emërtimi më i vjetër në këtë trevë ndeshet në vitin 1292, ku fjala “Shtupel” tregonte dy fshatrat e sotëm: Shtupeqin e Madh dhe Shtupeqin e Vogël. Domethënia e kësaj ka të bëjë me punën që bënin banorët e këtij vendi, pra “stëp” paraqet njeriun që merret me bërjen e djathit apo bulmetit. Të gjitha emërtimet në Rugovë kanë shpjegime në bazë të gjuhës shqipe. P.sh. fshati “Dugaivë” ka për bazë “dukën”, “Kuqishta” është emërtuar për shkak të gurëve e shkëmbinjëve të kuq që gjenden në këtë zonë, “Reka e Allagës” sipas një agai nga Rozhaja që i kishte aty pronat e veta si dhe “Stankaj” nga Stank Nika që ishte një njeri mjaft i njohur. Megjithëkëtë, përherë ka pasur tendenca që këtyre toponimeve tu jepen kuptime sllave, duke pasur parasysh konfliktin mes dy popujve, serbëve dhe shqiptarëve.⁴

⁴ [Rugova \(rajon\) - Wikipedia](#)

Figura 1

Figura 2

Gryka e Rugovës është një kanion i gjatë në Alpet Shqiptare, i krijuar nga lumi Lumbardh i Pejës. Fillon 2 – 3 km nga qyteti i Pejës dhe zgjatet 12 kilometra drejt burimit të lumit. Me gjatësinë dhe thellësinë e saj, ku ndodhen dhjetra shpella, ujëvara e burime uji, Gryka e Rugovës del si njëra nga grykat më të bukura në Evropë.

Për vlerat gjeologjike, hidrologjike, shpellore e botanike, si dhe për peisazhin e mrekullueshëm, në vitin 1985 Gryka e Rugovës është shpallur monument i mbrojtur natyror. Gryka madhështore e Rugovës, natyra e saj epike me të kaluar historike, me ajër të pastër e me pamje mahnitëse, është pjesë e Parkut Kombëtar “Bjeshkët e Nemuna”.

Në periferi të qytetit të Pejës dhe pak para hyrjes në Grykën e Rugovës ndodhet Patriarkana e Pejës, një objekt monumental ortodoks i listës së Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s. Monumenti, që nga përfundimi i luftës, sigurohet nga KFOR-i, edhe pse asnjëherë nuk ka pasur problem nga shqiptarët, kurse vetëm shqiptarëve u është ndaluar hyrja në të.

Krahina e Rugovës gjatë shekujve ishte zonë e shtypur, e harruar dhe e përbuzur nga regjimet e huaja. Por ata, më mirë se kudo, e ruajtën dhe e kultivuan identitetin kombëtar dhe zakonet e vjetra vendit. Ata jetuan maleve kryelarta me sakrificë të mëdha, por me krenarinë e dinjitetin e pastër njerëzor e kombëtar. Sapo hyn në Grykë, te ura monumentale, të shoqërojnë shkëmbinjtë e lartë, shkëmbinjtë që ngriten

vertikalisht përpjetë, pastaj restorantet e shumta në brigjet e Lumbardhit që gatuajnë ushqim të traditës, shtëpitë e vogla e vilat për turistë nëpër shpatijet e malit. Rruga e vetme që i lidhë të gjitha fshatrat e Rugovës të çon edhe në Kuçishtën e në Bogën turistike, ku janë ndërtuar shumë hotele e restorante bashkëkohore. Natyra e paprekur, ajri i pastër shërues, uji nga burimet e malit, qetësia mbretëruese, pamjet mahnitëse, ushqimi cilësor dhe mikpritja malësore e shoqërojnë vizitorin gjatë tërë kohës, sa qëndron në Grykën e Rugovës dhe përgjithësisht në Rugovë. Pastaj, Rugova ofron, më shumë se kudo tjetër, ecje malore e sportive, ngjitje në shkëmbinj, pushtim të majave mbi 2500 m., hulumtimi i shpellave, turizmi i aventurës, ekskursione ditore, pushimet e fundjavës, alpinizëm, skijim etj. Janë edhe dy liqenet malore, dy ujëvarat e shpellat e shumta është flora e fauna shumë e zhvilluar. Rugova dallohet edhe për veshjen karakteristike origjinale me vlera artistike me gjurmë nga lashtësia jonë ilire. Nga qindra shpellat e pahulumtuara, dallohen tri sosh: Gryka e Madhe (e hulumtuar deri 11 km), Shpella e Karamakazit dhe Shpella e Kallabes (ku janë zbuluar mbetje të njerëzve të lashtë). Shpella Gryka e Madhe, në pesë nivele, ndodhet në kilometrin e tetë, në anën e majtë të Grykës së Rugovës, 60 metra mbi lumë dhe në lartësi 637 m. Në kilometrin e gjashtë të Grykës është ujëvara më e madhe, 25 metra e lartë, që buron nga shkëmbinjtë dhe derdhet në lumë. Edhe ura harkore, në fillim të Grykës, është një monument i rëndësishëm që lidhë dy brigjet e lumit. Pos bukurive të shumta natyrore, Gryka e Rugovës ka edhe atraksione të rralla, siç janë: Ura Tibetiane, Via Ferrata, Zip Line, Ballkoni Panoramik, Parku i Aventurave... Sepse, Gryka tashmë është edhe një vend i aventurave dhe i sporteve ekstreme. Adhuresit e bukurive të natyrës tash e kanë edhe një mundësi të veçantë, rrugëtimin përmes litarit, që njihet si “Zip Line”. Ky projekt, me gjatësi 645 metra, i realizuar viteve të fundit, e ka shtuar jashtëzakonisht shumë interesimin për ta vizituar Grykën dhe për ta provuar fluturimin në litar. Ura Tibetiane, një urë unike, më e gjata e llojit në rajon, është 41 m. e gjatë dhe 60 m. e lartë. Kurse “Via Ferrata” mundëson ngjitjen e alpinistëve nëpër shkëmbinj. Sot Rugova, si zonë dhe Gryka shkëmbore e Rugovës, si monument natyror, paraqet mrekullinë natyrore dhe interesante për zhvillimin e turizmit. Në dy anët e Grykës ndodhen 13 fshatrat piktoreske të Rugovës, të cilat pothuaj janë të zbrazura. Tërë Rugova, veçanërisht Gryka, pastaj edhe Kuçishta, Boga e Guri i Kuq janë kthyer në destinime të rëndësishme të turizmit malor që zhvillohet gjatë tërë vitit, verë e dimër. Në të dy anët e Grykës, si dhe në fshatrat turistike të Rugovës ndodhen restorante e lokale tjera hoteliere e turistike, ndodhet bukuria e maleve tona dhe krenaria e malësorëve tanë. Gryka e Rugovës, me kanionin që lëshohet thikë teposhtë mbi lumë, me rrugën e ngushtë zik-zake që kalon herë në njërën e herë në anën tjetër të lumit, me ujëvaren mahnitëse që zbret pingul faqes së Grykës, me tunelet e ngushta e të frikshme të hapura në shkëmbinj, me pyjet me pisha të larta, që veshin grykën në të dy anët, paraqitet si një natyrë magjepëse, një natyrë që të lë pa frymë. Kjo është gryka me famë që pret e përcjellë mysafirë çdo ditë e çdo stinë, që pret turistë të vendit e të huaj.

Lumbardhi i rrëmbyeshëm (Bistrica), si një gjerdan i artë, i rri Rugovës kreshnike, duke ia shtuar freskinë dhe madhështinë Grykës legjendare të Rugovës. Është kjo “parajsa e harruar” e cila të befason me madhështinë e saj, por ku të pret prehja e kërkuar.

5

⁵ [GRYKA E RUGOVËS, NGA GRYKAT MË TË BUKURA TË EVROPËS - Ulqini Online - Lajme nga Ulqini, Ana e Malit, Kraja, Tivari, Tuzi, Plava dhe Gucia \(ulqini-online.com\)](#)

Rugova është një zonë malore e cila shtrihet në pjesën perëndimore të Kosovës, mbi qytetin e Pejës. Është i pasur me vlera natyrore dhe kulturore. Tradita e trevës së Rugovës është e hershme. Zhvillimi shoqëror në periudha të ndryshme karakterizon proceset që kanë ndodhur dhe ato hetohen veçanërisht në kulturë. Traditat mendohet se kanë ekzistuar prej shekujsh në këtë rajon dhe janë kultivuar në vazhdimësi nga të gjitha sferat e jetës, prej të cilave shkojnë deri në ditët tona si: mësimi përmendësh i legjendave, këngëve, valleve, ritualeve, ninullave, përrallave, veshjeve tradicionale, dialekti, karakteristikat, ushqimi, veglat, instrumentet muzikore; Pra, i gjithë organizimi dhe funksionimi shoqëror janë një paraqitje e veçantë e komunitetit malësor. Prandaj mund të konstatohet se aty ku ka pasur zhvillim të kulturës janë vërtetuar gjurmë të të njëjtit qytetërim. Përkufizimi i trashëgimisë socio-kulturore është dhënë edhe nga studiuesja japoneze Tolina Loulanski, sipas së cilës “Trashëgimia kulturore përfshin aspekte të kulturës materiale - vende, ndërtesa, peizazhe, monumente dhe objekte si dhe kulturën jomateriale (shpirtërore) aspektet e së cilës janë të mishëruara. në praktikat sociale, jetën e komunitetit, vlerat, besimet dhe format shprehëse si gjuha, artet, zanatet, muzika dhe vallet” (Loulanski, 2006: 88). Ajo thekson se “koncepti i trashëgimisë kulturore po evoluon, si rezultat dhe në përputhje me qëndrimet, nevojat dhe kërkesat e njerëzve ndaj saj” (Veselaj, 2010). “Resurset natyrore të bjeshkëve të Rugovës përcaktojnë funksionimin e tyre rekreativ dhe ekonomik, ekologjia e strukturave natyrore mund të merret si bazë e shëndoshë për zgjerimin cilësor dhe sasior të veprimtarisë që janë në funksion të turizmit dhe për mirëmbajtjen dhe avancimin e këtij mjedisi natyror. Vetëm përmes turizmit dhe falë tij mund të realizohen mjetet e nevojshme të mbrojtjes” (Veselaj, 2010, 38). Rritja e kapaciteteve investive dhe kërkesa për të kaluar pushimet në Rugovë janë parametra për mundësinë e krijimit dhe zgjerimit të biznesit në fushën e turizmit që padyshim po sjell përfitime për banorët. Ajo që është më e rëndësishme është se në Kosovë klima është shumë e favorshme për turistët sepse katër stinët janë të përshtatura sipas kalendarit zyrtar dhe në raste të rralla klima ndodh të jetë e ndryshme, për shembull, sezoni i dimrit është me borë secila. (Dardan Lajqi, 2022)

Masivi i bjeshkëve të Rugovës është rajoni më i pasur me bukuri të rralla dhe atraktive në Kosovë. Me ajrin e pastër që lëshohet nga bjeshkët e larta, me florën e faunën e pasur e cila mbulon kodrat dhe luginat që shtrihen në trembëdhjetë fshatra, me rrjedha të ujit të ftohtë akull, me grykën piktoreske, me bukuritë e tjera të rralla e atraktive që shtrihen në të dy anët e Lumit të Bardhë, janë tërheqëse gjatë gjitha stinët e vitit për fëmijët, për të rinjtë dhe për qytetarët e tjerë të moshave të ndryshme të cilët gjatë të gjitha stinët e vitit vërshojnë nga të gjitha anët e Kosovës dhe të Evropës deri të Amerika e largët për të thithur ajrin e pastër, për të pirë ujin e ftohtë, për t'i shijuar bukuritë natyrore që rrallëkund i sheh syri i njeriut dhe për të pushuar trupin e shpirtin. Kapacitete turistike të Rugovës, të mirënjohura në Kosovë dhe në botë, tregojnë më së miri se ky regjion me bukuritë e saj është një ndër qendrat më të mëdha, më të bukura dhe më tërheqëse për rekreacion, për pushim, për edukimi, për shërim shpirtëror, shëndetësor, për edukim dhe për rehabilitim fizik e psikologjik. Në krahasim më të kaluarën për adhuruesit e bukurive natyrore Rugova turistike ka ndryshuar shumë. Duke u nisur nga fakti se trembëdhjetë fshatrat e Rugovës, të cilat shtrihen në kodra në të dy anët e Lumit të Bardhë të Rugovës, janë viset më atraktive me bukuri të rralla natyrore dhe me kushte ideale për zhvillimin e turizmit, të blegtorisë, të bletarisë dhe të veprimtarive të tjera ekonomike. Duke udhëtuar grykës përpjetë kënaqem sytë duke soditur bjeshkët e larta dhe të bukura, pikat më strategjike turistike me bukuri të rralla natyrore, jo vetëm në Kosovë, por edhe në shumë vende të Evropës, të mbuluara me male të larta me dru të llojeve të ndryshme, të cilat me bukuritë e rralla tërheqin vëmendjen e çdo vizitori nga Kosova dhe bota. Pra, rajoni i Rugovës turistike është një ndër atraksionet më të preferuara për qytetarët nga Kosova dhe mbarë bota, gjë që e hasin në Rugovën turistike. Në këto ambiente atraktive janë ndërtuar edhe disa pika të pushimit për vizitorë. Midis tyre janë komplekset turistike : “Hani”, “ Bjeshka”, “Gryka”, “Rugova Restorant”, “Vila Mulliri”, “Restorant Liqeni “ dhe restorant “Guri” dhe disa të tjera, në të cilët pushuesit nga Kosova dhe bota çdo ditë gjatë katër stinëve të vitit, pos ujit të ftohtë dhe shumë të mirave të tjera që rrallë t'i sheh syri, përjetojnë edhe një mikpritje të madhe shqiptare që rrallëkund mysafirët e përjetojnë. Me të arritur në kilometrin e trembëdhjetë të rrugës automobilistike, në anën e majtë, pranë Lumit të Bardhë të Rugovës, gjatë muajve të parë të pranverës në mesin e shumë komplekseve nga fillimi i grykës së Rugovës e deri në fshatin Kuqishtë, në sipërfaqen e këtij kompleksi prej një kilometri janë katër kampe shtëpiza me gjashtëmbëdhjetë shtretër,

Restoranti prej drurit me njëqind e njëzet ulëse dhe ai në objekt pre tetëdhjetë ulëseve apo gjithsejtë dyqind ulëse. Në Restauronin “Gryka” dhe të tjerët të gjithë ata që gjatë katër stinëve të vitit kanë hasur në ushqime tradicionale të Rugovës dhe në një mikpritje të madhe shqiptare.

Komplekse “Gryka” dhe shumë të tjerë të cilët janë ndërtuar dhe po ndërtohen viteve të fundit, kanë restorantin modern, kryesisht të punuar nga druri i pishës të cilësisë së parë, restorante modern me ulëse, dhoma për bujtjen e mysafireve dhe shumë lokale të tjera përcjellëse. Në kompleksin turistik “Restorant Rugova” janë trembëdhjetë kamp-shtëpizat e ma shumë me një kapacitet shtatëdhjetë shtretërish, Restorantit me një kapacitete prej shtatëqind ulëse, kuzhinën nga e cila mysafireve u ofrohet të gjitha llojet e ushqimeve tradicionale autoktone Rugovase, verandat me një kapacitet prej shtatëdhjetë ulëse, kryesisht të dedikuar për ushqimin e mysafirëve. Ditën kur e vizituam këtë dhe shumë komplekse turistike në grykën e Rugovën turistike hasëm në grupe të rinjve dhe të rejave dhe shumë mysafir të tjerë nga shumë vende të Evropës Perëndimore të cilët ishin të kënaqur me bukuritë e rralla natyrore të kësaj ane. Ata nga zemra dhe shpirti u dërguan falënderimet më të përzemërta në adresë të malësoreve të Rugovës të cilët me mikpritjen e madhe shqiptare që iu ofruan gjatë qëndrimit të tyre në këto fshatra malore, në restorante dhe në hotele. Nga bisedat që zhvilluam me të huajt dhe shumë mysafirë nga anët e ndryshme të Kosovës, nga Shqipëria, nga Maqedonia dhe nga vendet e tjera, në mesin e tyre shumë punëtorë të punësuar përkohësisht në botën e jashtme, ka vetëm fjalë miradije për cilësinë e lartë dhe të shumë llojllojshëm të ushqimit tradicionale, të shërbimit që iu ofruan personeli shërbyes në komplekset turistike të Rugovën piktoreske dhe për këtë meritojnë çdo lëvdatë.

Figura 3

Figura 4 – Via Ferrata

5.KONLUDIMET DHE REKOMANDIMET

- Si përfundim, primare duhet të jetë zhvillimi turizmit në komunën e Pejës me fokus zonën e Rugovës. Ky është një proces që kërkon përkushtim dhe shumë angazhim nga shumë akterë duke përfshi institucionet publike e deri tek banorët lokal për të arritur një turizëm të qëndrueshëm por të njëjtën kohë edhe tërheqjen e turistëve.
- Qëllim kryesor i këtij punimi është që të identifikojmë rëndësinë e zhvillimit të turizmit dhe lidhjen e tij me ekonominë duke pasur fokus zonën turistike: Rugovën. Pos kësaj ka shumë rëndësi të gjenden format e duhura për të zhvilluar turizmin në mënyrë adekuate për faktin se kjo do kushton pas një kohe.
- Me përmisimin e infrastrukturës dhe shërbimeve të duhura atëherë do rritet edhe numri i turistëve e krejt kjo do ndikon në rritjen e ekonomisë së kësaj zone turistike, duke e rrit edhe standardin e banorëve lokal, e pos kësaj do rritet edhe numri i investitorëve për këtë zonë turistike.
- Edhe pse Kosova një vend jo shumë i madh me një hapsirë të vogël gjeografike ka potenciale turistike shume të mëdha për tu zhvilluar dhe promovuar duke pasur parasysh se është i rrethuar nga bukuritë natyrore e sidomos qyteti i Pejës që është i rrethuar me bukuritë e Rugovës.
- Turizmi malor ka një potencial të lartë për të stimuluar rritjen ekonomike lokale dhe zhvillimin shoqëror për shkak të komplementaritetit të tij me format tjera turistike dhe aktivitetet tjera ekonomike, kontributit të tij në GDP dhe krijimit të vendeve të punës e po ashtu edhe në mundësitë e tij për të promovuar shpërndarjen e kërkesës turistike në kohë (lufton sezonalitetin) dhe hapsirë (ndihmon shpërndarjen turistike).
- Turizmi malor është një lloj "aktiviteti turistik që zhvillohet në një hapësirë gjeografike të përcaktuar dhe të kufizuar, siç janë kodrat ose malet me karakteristika dhe attribute dalluese që janë të natyrshme për një peizazh specifik, topografi, klimë, biodiversitet (flora dhe fauna) dhe komuniteti lokal. Ai përfshin një gamë të gjerë të aktiviteteve rekreative dhe sportive gjatë kohës së lirë".

REKOMANDIME:

Zhvillimi i infrastrukturës: Investime në infrastrukturë, përfshirë rrugët, energjinë, dhe ujin, janë thelbësore për të siguruar një përvojë të këndshme për vizitorët dhe për të përmirësuar aksesin në zonat rurale.

Promovimi dhe informimi: Nënvizimi i nevojës për investime në fushën e informimit dhe promovimit për të rritur ndërgjegjësimin dhe njohjen e destinacioneve turistike. Krijimi i aktiviteteve turistike si: Festivale, Panair Turizmit, etj.

Mbështetje për bizneset Lokale: Subvencionimi i bizneseve lokale, sidomos atyre që ofrojnë produkte dhe shërbime tradicionale, mund të ndihmojë në zhvillimin e ekonomisë lokale dhe krijimin e një oferte turistike autentike.

Diversifikimi i ofertave: Zhvillimi i një game të gjerë të ofertave dhe shërbimeve, përfshirë aventurat në natyrë, shëtitjet kulturore, dhe eksperiencat malore, mund të plotësojë preferencat e ndryshme të vizitorëve.

Angazhimi i komunitetit: Stimulimi dhe përfshirja e komunitetit lokal në zhvillimin e projekteve turistike, duke siguruar që ata të kenë një rol aktiv dhe të ndjehen të përfshirë.

Monitorimi i perceptimeve: Monitorimi i vazhdueshëm i perceptimeve të vizitorëve dhe komunitetit lokal mund të ndihmojë në përshtatjen e ofertave dhe strategjive sipas nevojave të ndryshme.

Investime të mjaftueshme nga institucionet: Në vazhdimësi, duhet të përgatiten investime të mjaftueshme nga institucionet lokale dhe qendrore për të mbështetur rritjen dhe zhvillimin e turizmit rural.

Ndërtimi i bashkëpunimit: Bashkëpunimi i ngushtë me aktorët lokalë, bizneset, dhe komunitetin do të ndihmojë në krijimin e një mjedisi të përdorshëm për zhvillimin e turizmit rural.

Referencat

- Carmen Florido 1, *. M. (2019). Si të kryhet tranzicioni drejt një aktiviteti turistik më rrethor në sektorin e hotelerisë. *MDPI*, 2.
- Chen*, J. (2020). Hulumtimi mbi Ekonominë e Turizmit dhe Turizmin, Efeti Eko-Mjedisor i bazuar në anën e ofertës Prespektive. *IOP Publishing*.
- Dalia Perkumienë, M. V. (2021). Ekonomia e përbashkët drejt turizmit të qëndrueshëm. *MDPI*.
- Dardan Lajqi, B. K. (2022). VLERAT E TRASHËGIMISË KULTURORE NË RUGOVË. *Gjeorevista e Turizmit dhe Gjeoziteteve*.
- Freya Higgins-Desbiolles, A. D. (2022). Socializimi i Turizmit. *Routledge*.
- Gogiqi, F. (2015). Investimet e hauja si faktor kyç që ndikojnë në rritjen e turizmit në vend. *Research Gate*, 3.
- Hongmei Guan, X. G. (2022). Analiza e Koordinimit të Bashkimit të Mjedisit të Turizmit Urban - Cilësia dhe ekonomia e turizmit: Një rast studimi i qytetit Nanjing. *HINDËAI*, 1.
- Idriz Kovaçi, A. T. (2022). *Turizmi i qëndrueshëm*. Prishtinë.
- Karabaxhaku, D. (2018). TURIZMI SI BURIM POTENCIAL PËR ZHVILLIM LOKAL EKONOMIK NË KOMUNËN E PRIZRENIT. *UBT*.
- May-Chiun Lo1, T. R. (2014). Perceptimet dhe qëndrimet e komuniteteve rurale ndaj mjedisit, Zhvillimi Turizmit. *Sustainable Development*, 84.
- Millaku, P. R. (2011). *Ekonomia e Turizmit*. Prishtinë.
- Millaku, P. R. (2014). *Hyrje në Turizëm*. Pejë.
- NAZAJ, D. D. (2019). STRATEGJITË E ZHVILLIMIT TË TURIZMIT TË QËNDRUSHËM. *BULETINI SHKENCOR REALD*, 7.
- Shaqiri, L. (2014). MARKETINGU I DESTIN TINGU I DESTINACIONIT TURISTIK T TURISTIK- Rasti RUGO -Rasti RUGOVA. *UBT*, Prishtinë.
- VLLAHOVA, K. E. (2013). *Ekonomia e Turizmit*. Shkup.
- Ying Li, S. Z. (2022). Një studim i ndryshimeve kohore dhe hapësinore në përshtatshmërinë e mjedisit në qytetet kineze për turizmin, dhe në strategjitë për optimizimin e mjedisit. *International Journal of Digital Earth*, 529.
- Yrigoya, I. (2019). Forcimi i ekonomisë politike të turizmit: fitimet, qiratë dhe financat. *Routledge*.